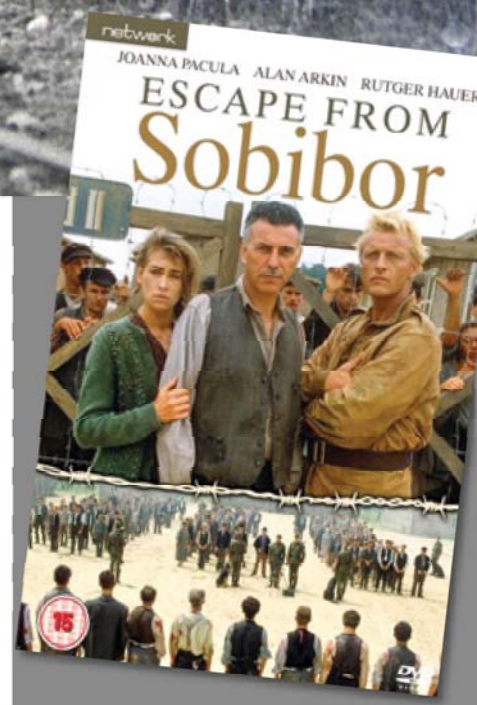

Sasha Pecherski: opstandsleider in Sobibor

Veronachtzaamd in eigen land

Onlangs stierf de Nederlandse acteur Rutger Hauer. Hij speelde onder meer de hoofdrol in de Amerikaanse speelfilm *Escape from Sobibor* (1987). Daarin vertolkte hij de rol van Alexander (Sasha) Pecherski (1909-1990), leider van de opstand in het vernietigingskamp. Onmiddellijk gingen mijn gedachten terug naar het jaar 1987, de tijd van Gorbatsjovs Glasnost en Perestrojka. Persbureau Tass nodigde journalisten in West-Europa uit om in het kader van de nieuwe openheid Russische beroemdheden te komen interviewen. Ik wilde Pecherski al lang ontmoeten en die kans liet ik niet lopen.

Door Max van den Berg

Na een tussenlanding in Berlijn kwam ik in de middag in Moskou aan waar ik opgevangen werd door een tolk van Tass. We vlogen meteen door naar Rostov aan de Don, de woonplaats van Sasha Pecherski. Een stad waar zelfs veertig jaar na de oorlog nog overal de sporen van de hevige gevechten zichtbaar waren. In het hotel voegde een zekere Marina zich bij ons, de lokale vertegenwoordiger van Tass.

Zij bracht ons de volgende dag naar het huis waar Sasha woonde. Ik stond perplex. De oorlogsheld was ondergebracht in een armetierige flat op een modderige binnenplaats. Via de trap bereikten we

een klein driekamerappartementje. Hier verbleven Sasha, zijn vrouw Olga en dochter Ella met een baby. Een gemoedelijke, wat gezette man heette me van harte welkom. Hij vertelde mij hoe hij in de loop van 1943 in gezelschap van een groep Joodse Sovjetsoldaten in Sobibor arriveerde.

Alexander (Sasha) Pecherski in 1942.

Sasha met boeken en documenten uit de hele wereld over de opstand.

Sasha en zijn vrouw Olga thuis.

Nadat een SS-officier gevraagd had of zich onder hen timmerlieden, schoenmakers, kleermakers, kappers en koks bevonden, meldde Sasha zich als timmerman/houthakker. Al snel kwam hij in contact met een Poolse Jood, Leon Feldhendler. 'Wij spraken Jiddisch met elkaar. Ik vroeg hem of hij wist waar de overige Russische soldaten verbleven. Door de schoorsteen verdwenen, antwoordde hij. Leon vertelde dat dagelijks duizenden Joden werden vergast en dat een paar honderd Poolse Joden hier langere tijd verbleven om het vernietigingsproject voort te kunnen zetten. Ze waren doodsbang, elk ogenblik konden ook zij in de gaskamer terecht komen. Ik moet bekennen dat ik tot dan toen geen flauw benul had van deze massale vernietiging. Het was een schok en ik wist niet wat te doen. Het afschuwelijke verhaal werd bevestigd toen een groep Joden uit Treblinka aankwam. Toen ik op een dag van het houthakkers buitencommando in het kamp terugkeerde, begon ik met een paar van mijn soldaten te overleggen. Enkelen wilden een tunnel graven onder de prikkeldraadversperring. Maar dat kostte te veel inspanning en hoeveel mensen konden achter elkaar in zo'n tunnel ontsnappen?'

Leon Feldhendler (1944), zoon van een Poolse rabbijn.

Gevechtservaring

Sasha merkte dat Feldhendler, die al maanden in het kamp zat, op de hoogte was van een

Heethoofden, die meteen door de prikkeldraadversperring wilden vluchten, moesten in toom worden gehouden

geheim comité van Poolse Joden dat een massale vlucht wilde organiseren. Maar het ontbrak hen aan militaire ervaring en organisatievermogen, dat bij de Russen wel aanwezig was. Om contact te onderhouden schakelden ze als tussenpersoon een meisje in, zodat het leek alsof er een flirtpartijtje gaande was. Luka, afkomstig uit Duitsland, kon door haar werkzaamheden in het kamp 's avonds vrij rond lopen en op die manier ontstond geleidelijk een plan voor een opstand en ontvluchting. Nauwgezet en in het diepste geheim werd de gang van zaken in het kamp bestudeerd en bekeken welke Russen en Polen geschikt waren voor deelname. Wel moesten enkele heethoofden, die meteen door de prikkeldraadversperring wilden vluchten, in toom worden gehouden.

Nadat de opstand en uitbraak vastgesteld waren op 13 oktober in de namiddag, verscheen die ochtend onverwacht een losgeslagen, dronken groep SS'ers op weg naar het Oostfront die zich te buiten gingen aan mishandeling en moordpartijen op weerloze Joodse gevangenen. Gevolg was dat de vlucht werd uitgesteld tot de volgende dag.

Sasha legde me uit dat de bewaking geleid werd door een dozijn SS'ers met hulp van enkele Oekraïners, maar die waren voorzichtiger geworden in hun optreden vanwege de opmars van het Sovjet-

leger. 'Uitschakeling van de SS'ers had onze hoogste prioriteit. Ons uitgangspunt was hun hebzucht. We lokten ze naar de arbeidsbarakken door ze in de kleermakerij een prachtige leren jas aan te bieden en laarzen uit de schoenmakerij. Twee bewakers werden aangetrokken door een speciale ring met diamanten uit de barak waar goud en juwelen van vergaste Joden werden bewerkt en opgeslagen. Het klinkt nu gruwelijk, maar allen werden met messen en bijlen gedood. De meesten door Russische soldaten die al jaren gevechtservaring hadden. Ik vroeg mij af of Joodse burgers in staat waren iemand in koelen bloede dood te slaan, maar ook Feldhendler en zijn Poolse verzetsgroep speelden een belangrijke rol. Ik zal nooit de jonge Sznajzner vergeten, een Poolse Jood, die geweren uit het depot smokkelde en die Franse communist die bij nacht en ontij prikkeldraad wist door te knippen.'

'Eigenlijk hebben we de opstand te danken aan Nederlanders die vlak voor onze aankomst in Sobibor ook een uitbraakpoging ondernamen'

Nadat de SS'ers waren omgebracht, werd besloten om tijdens het appel van vier uur 's middags uit te breken. Onder luidkeelse oproepen het kamp te ontvluchten werden met de twaalf buitgemaakte revolvers en de twee geweren de Oekraïense bewakers bij de poort onder vuur genomen. Terwijl de SS'er in de wachttorens met een gericht schot werd uitgeschakeld, stormden honderden gevangenen naar buiten. Velen verloren het leven door de landmijnen die rond het kamp lagen. Eenmaal in de bossen besloot Sasha de ongeveer tweehonderd mannen en vrouwen, die de uitbraak hadden overleefd, in kleinere groepen verschillende richtingen uit te sturen.

'Met mijn eigen groep Russische soldaten besloten we naar het oosten te trekken, de rivier de Bug over te steken en te proberen ons bij partizanengroepen aan te sluiten. Poolse boeren wezen ons een doorwaadbare plaats en zo bereikten we Oekraïens grondgebied. Helaas waren de Oekraïense partizanen niet alleen anti-Duits, maar ook antisemitisch. Pas op het grondgebied van Wit Rusland bleek een partizanengroep bereid ons op

te nemen. Kort daarna meldde ik me weer als soldaat bij het Sovjetleger. Ik raakte gewond aan mijn been, werd opgenomen in een hospitaal in Moskou en leerde daar de verpleegster Olga kennen. In 1945 keerden we terug naar Rostov.'

Hollandse vlucht-poging

Sasha bleek de kort tevoren uitgebrachte speelfilm *Escape from Sobibor* te kennen, de film waarin Rutger Hauer zijn rol vertolkte. Een typisch Amerikaanse film, vond hij, die volgens hem veel weg had van een cowboyverhaal. 'Bovendien zijn de acteurs allemaal veel gezonder dan de kampgevangenen. Maar ja, waar haal je uitgemergelde mensen vandaan? Ik heb een video uit Amerika ontvangen, maar het blijft pijnlijk dat de Sovjet-regering mij niet toestond de première in New York bij te wonen.'

Uit een doos haalde hij een groot aantal brieven tevoorschijn. Met uitnodigingen voor bezoeken aan Israël, Amerika, Argentinië. Overal in de wereld was belangstelling voor het verhaal over de ontsnapping. 'Ik ben nooit van plan geweest mijn vaderland te ontvluchten. Het heeft me dan ook diep getroffen dat ik de Sobibor-processen tegen de kampbewakers niet mocht bijwonen en niet naar herdenkingen mocht.' Ook liet hij me de trui zien die Luka voor hem gebreid had. Met een gat op de plaats van het schampschot dat hij opliep tijdens de partizanenstrijd. Waar Luka nu woonde, en of ze nog leefde, dat wist hij niet. En als hij het al zou weten, dan kreeg hij toch geen toestemming haar te bezoeken.

'U komt uit Holland,' zei hij plotseling. 'Eigenlijk hebben we de opstand te danken aan Nederlanders. Die hebben vlak voor onze aankomst in Sobibor ook een uitbraakpoging ondernomen. Zij wilden vanuit het houthakkers buitencommando vluchten. Maar de Oekraïense bewakers die waren omgekocht hebben de zaak verraden. Het hele Hollandse buitencommando werd doodgeschoten. Toen wij in Sobibor aankwamen, moesten we hun plaats innemen. Feldhendler had mij verteld dat de uitbraakpoging onder leiding stond van een Hollandse Joodse marineofficier.'

Sobibor-maquette

Op aanraden van Sasha bracht ik na ons onderhoud een bezoek aan het stadsmuseum van Rostov. Daar bevond zich een door hem gemaakte maquette van het kamp met bijbehorende infor-

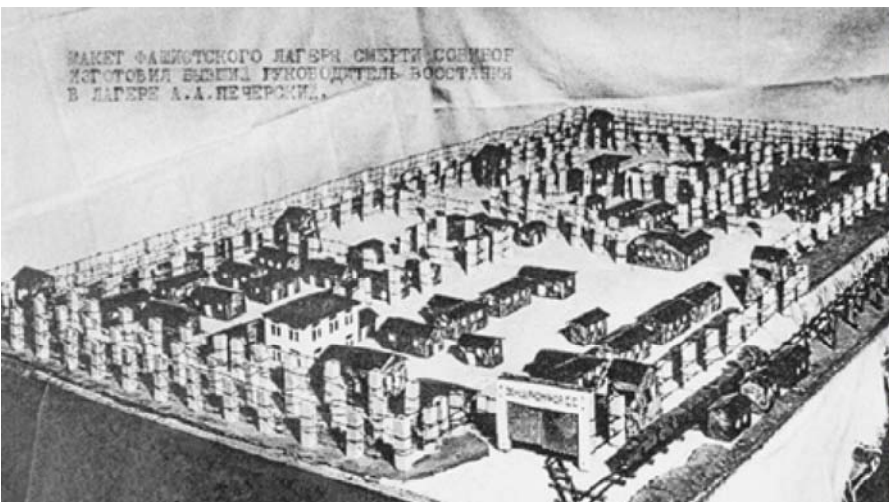
matie. Met mijn tolk werd ik aangediend bij de directeur. De eerste aanblik was weinig verheffend. Een forse man achter een bureau die juist een rauw ei aan het opslurpen was. Met een handdoek veegde hij het eigeel dat uit zijn snor droop snel weg. Hij ging ons voor naar de oorlogsafdeling waar de Sobibor-maquette tentoongesteld werd. Daar aangekomen vertelde de betreffende afdelingschef hem tot ons aller verbazing dat de maquette naar de reparatieafdeling was gebracht. De directeur kreeg een kleur. Hij was kennelijk niet op de hoogte. Hij herstelde zich door meteen voor te stellen naar de reparatieafdeling te lopen enkele straten verderop. De afdeling was in een pakhuisachtig gebouw ondergebracht. Met de directeur en tolk betrad ik een enorme opslagruimte met een draaibank, een zaagmachine en alle mogelijke attributen. Een man van middelbare leeftijd, gekleed in een stofjas, kwam op ons af. 'We kwamen even kijken hoe het met de reparatie van de Sobibor-maquette is gesteld,' legde de directeur uit. De man in de stofjas keek verbaasd op. 'Maar die rommel is toch al jaren geleden weggegooid,' antwoordde hij. Met gespeelde verontwaardiging beloofde de directeur ons dit alles tot de bodem te zullen uitzoeken. Maar wij wisten genoeg en namen afscheid. We hebben de zaak nooit aan Sasha doorgegeven. Hij was al genoeg veronachtzaamd.

Terug in Nederland bleef mij een vraag door het hoofd spelen. Wie waren die Nederlanders die vlak voor Sasha een uitbraakpoging hadden ondernomen? En vooral: wie was die Hollandse Joodse marineofficier? Ik stak mijn licht op in Den Haag

Selma Wijnberg en haar man Chaim Engel. Zij is de enige Nederlandse die uit Sobibor is ontsnapt en de uitbraakpoging heeft overleefd.

en al snel kwam de naam van ene Jacobs naar boven, die volgens een marinearchief betrokken was bij het verzet in Gelderland. Ik pakte het boek van Jules Schelvis over Sobibor, met daarin de namen van alle Nederlandse Joden die in het kamp werden vermoord, gerangschikt per transport en voorzien van een datum. Aangezien de vlucht-poging kort voor de komst van Sasha moet hebben plaatsgevonden, sloeg ik de transportlijst van 13 juli 1943 op. Daar stonden de namen van Abraham Jacobs, 27 jaar, en Benjamin Jacobs, 30 jaar. In het laatste transport van 20 juli 1943 stuitte ik op de naam van Samuel Jacobs, maar gezien zijn leeftijd, 53 jaar, is het minder waarschijnlijk dat hij de Gelderse verzetsman was. Van beide transporten zijn geen overlevenden bekend. Wie die uitbraakpoging heeft geleid, zal mogelijk een eeuwig raadsel blijven.

Maquette van kamp Sobibor in het historisch museum van Rostov.